

10 Samenvatting en conclusies

10.1 Inleiding

In Nederland werden in 2008 bijna 5.2 miljoen mensen slachtoffer van een misdrijf (CBS 2008). De gevolgen hiervan kunnen voor het slachtoffer ingrijpend zijn, zoals een recente studie van het Sociaal en Cultureel Planbureau laat zien (Lamet e.a. 2009). Soms echter lijden mensen niet alleen door het misdrijf, maar ook door de strafrechtelijke reactie daarop. Zij hebben het gevoel dat het strafproces hen voor een tweede keer tot slachtoffer maakt. Daarover gaat dit onderzoek.

Doelstelling van het onderzoek was een verkenning van de vraag op welke wijze politie, OM en rechterlijke macht met slachtoffers in hun positie als getuige omgaan, meer in het bijzonder of er regelmatig sprake lijkt te zijn van verergering van het leed van het slachtoffer door of in de context van het getuigenverhoor. Achtergrond is de wens te voorkomen dat het slachtoffer extra schade lijdt door het strafproces. Het gaat hierbij vooral om slachtoffers van ernstige delicten.

Het onderzoek past in de toegenomen aandacht voor de positie van het slachtoffer in het strafproces. Voorbeelden daarvan zijn de verschillende slachtofferrichtlijnen, de invoering van het spreekrecht voor slachtoffers en de recent aangenomen Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer. In de Memorie van Toelichting bij dit wetsvoorstel geeft de Minister van Justitie aan secundaire victimisatie te willen voorkomen: uitgangspunt is dat het strafproces het leed en de schade van het slachtoffer in ieder geval niet mag vergroten. Dit uitgangspunt is ook terug te vinden in het Europees Kaderbesluit inzake de status van slachtoffers in de strafprocedure. Dat betekent dat voortdurend een afweging dient plaats te vinden tussen de belangen van het slachtoffer en andere straf(proces)rechtelijke belangen zoals het belang van waarheidsvinding en de belangen van de verdachte.

Het onderzoek werd verricht in opdracht van het Wetenschappelijk onderzoeks- en documentatiecentrum van het ministerie van Justitie (WODC). Het bestond uit twee fasen. In de eerste fase werd het begrip secundaire victimisatie nader verkend aan de hand van een literatuurstudie. De resultaten hiervan werden voorgelegd aan GGZ-deskundigen in twee focusgroep bijeenkomsten. In de tweede fase werden in totaal eenentwintig interviews gehouden met politie, officieren van justitie, RC's en strafrechters om de praktijk in beeld te krijgen. Focus van de interviews was de vraag of de professionals in de strafrechtketen actief proberen het risico op secundaire victimisatie te beperken en hoe zij dat doen. De vragen richtten zich vooral op de afweging tussen de belangen van de verdachte, het strafproces (waarheidsvinding en processuele belangen) en die van het slachtoffer: vindt er een belangenafweging plaats, hoe en op welke momenten in het strafproces, en zijn hier voorbeelden van te geven? Tenslotte vond een focusgroep bijeenkomst plaats met slachtofferondersteuners (waaronder advocaten en medewerkers van Slachtofferhulp Nederland) en werd gesproken met vier slachtoffers van ernstige delicten (roofoverval, straatroof, seksueel misbruik en mensenhandel).

In dit hoofdstuk vatten we de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek samen en trekken we enkele conclusies. Op grond van de bevindingen in de voorgaande hoofdstukken is een groot aantal concrete aanbevelingen te formuleren. Wij doen dit niet. Het verkennende karakter en de beperkingen van het onderzoek (niet kwantitatief/representatief maar inventariserend) brengen mee dat conclusies slechts globaal kunnen zijn. We formuleren de conclusies aan de hand van de onderzoeksvragen.

De centrale onderzoeksvraag was:

Zijn er indicaties dat - in Nederland- secundaire victimisatie van slachtoffers als gevolg van hun positie als getuige in het strafproces regelmatig voorkomt, en zo ja, waar zitten dan vooral de knelpunten?

Deze algemene onderzoeksvraag werd opgedeeld in een aantal subvragen:

1. Wat moet precies onder secundaire victimisatie worden verstaan; en hoe verhoudt secundaire victimisatie zich tot secundaire traumatisering?

2. Is secundaire victimisatie te objectiveren en meetbaar te maken?
3. Wat zijn risicoverhogende en beschermende factoren ten aanzien van secundaire victimisatie?
4. Vindt er volgens professionals binnen de strafrechtketen regelmatig secundaire victimisatie van slachtoffergetuigen plaats (in het algemeen, en in het bijzonder tijdens de getuigenverhoren)?
5. Wat zijn in de praktijk de belangrijkste knelpunten met betrekking tot secundaire victimisatie?
6. Maken de verschillende actoren in het strafproces een bewuste afweging van de belangen van het slachtoffer, respectievelijk proberen zij secundaire victimisatie bewust te vermijden (in het algemeen, en in het bijzonder tijdens de getuigenverhoren)?

Alvorens de centrale onderzoeksvraag te beantwoorden, gaan we eerst in op de subvragen.

10.2 Wat moet onder secundaire victimisatie worden verstaan?

Voor dit onderzoek is secundaire victimisatie gedefinieerd als 'verergering van het leed of de schade van het slachtoffer door het strafproces'. Daarmee is gekozen voor een definitie aan de hand van de gevolgen die het voor het slachtoffer heeft, *in casu* verergering van het leed of de schade die door het oorspronkelijke misdrijf (de primaire victimisatie) is toegebracht. Kern is (het gevoel van) hernieuwd slachtofferschap teweeggebracht door het strafproces zelf en het negatieve effect hiervan voor het slachtoffer. Of het slachtoffer daadwerkelijk extra leed of schade door het strafproces ondervindt hangt niet alleen af van het strafproces en het optreden van de betrokken autoriteiten daarbinnen, maar ook, zoals deze studie laat zien, van de aard en ernst van het misdrijf, persoonlijke eigenschappen van het slachtoffer en de sociale context.

Sommige auteurs stellen dat het bij secundaire victimisatie moet gaan om vermijdbare nieuwe nadelen. Wij hebben daar niet voor gekozen. Wat vermijdbaar is of niet, is immers aan discussie onderhevig en onder meer afhankelijk van het bestaande strafrechtssysteem. Dit laatste is geen vaststaand gegeven. Ook de vraag of daar veranderingen in moeten worden aangebracht zodat secundaire victimisatie die nu als onvermijdbaar wordt beschouwd, vermijdbaar kan worden gemaakt moet gesteld kunnen worden. Dat betekent niet dat alle secundaire victimisatie vermijdbaar is: logischerwijze zal het streven secundaire victimisatie te voorkomen zich primair richten op die vormen die (het meest) gemakkelijk te vermijden zijn.

Uit het onderzoek komen vier verschillende vormen van secundaire victimisatie naar voren: negatieve effecten op het vertrouwen van het slachtoffer in zichzelf, de toekomst, de wereld en het rechtssysteem; verergering van de effecten van het oorspronkelijke trauma als gevolg van het misdrijf; belemmering van herstel; en een tweede, nieuw trauma als gevolg van het strafproces. De twee vormen die in de literatuur, de focusgroepen en de interviews met de slachtoffers het meest duidelijk naar voren komen, zijn negatieve psychologische effecten op het vertrouwen van het slachtoffer in zichzelf, de toekomst, de wereld en het rechtssysteem en, waar het gaat om getraumatiseerde slachtoffers, verergering van de effecten van het oorspronkelijke trauma. Dit laatste vatten we onder de term re-traumatisering. Deze twee vormen van secundaire victimisatie moeten van elkaar worden onderscheiden. De eerste heeft betrekking op alle slachtoffers van misdrijven, bij de tweede gaat het uitsluitend om slachtoffers die reeds door het misdrijf zijn getraumatiseerd. Re-traumatisering (ook wel secundaire traumatisering genoemd) als gevolg van het strafproces is daarmee een enger begrip dan secundaire victimisatie. Secundaire victimisatie in de vorm van belemmering van herstel komt vooral in de focusgroepen en de interviews met de slachtoffers - direct of indirect - aan de orde. Victimisatie door een tweede, nieuw trauma als gevolg van het strafproces wordt zowel in de literatuur als in de focusgroepen en de interviews alleen als uitzondering genoemd.

10.3 Is secundaire victimisatie te objectiveren en meetbaar te maken?

Opvallend is dat er verschillende onderzoeken zijn gedaan naar de gevolgen van misdrijven voor slachtoffers (zie o.a. SCP 2009), maar niet of nauwelijks naar secundaire victimisatie als gevolg van het strafproces. De twee belangrijkste onderzoeken die wij hebben gevonden zijn die van Orth (2002) en Orth en Maercker (2004). Deze betreffen respectievelijk secundaire victimisatie in de

vorm van negatieve psychologische effecten op het vertrouwen in zichzelf, de toekomst, de wereld en het rechtssysteem, en secundaire victimisatie in de zin van re-traumatisering. Wij hebben geen (empirisch) onderzoek gevonden naar secundaire victimisatie in de vorm van belemmering van herstel of een nieuw, tweede trauma als gevolg van het strafproces. Dat wil overigens niet zeggen dat dit niet voorkomt. Met name belemmering van herstel komt in de focusgroepen en de interviews met de slachtoffers wel naar voren.

Het onderzoek van Orth meet secundaire victimisatie in de zin van negatieve effecten op het vertrouwen in zichzelf, de toekomst, de wereld en het rechtssysteem aan de hand van de (psychologische) effecten van het strafproces zoals ervaren door de betrokken slachtoffers. Daarbij werd met behulp van een vragenlijst naar de volgende dimensies gekeken: het vermogen om met het misdrijf om te gaan, zelfvertrouwen, vertrouwen in de toekomst, vertrouwen in het rechtssysteem en geloof in een rechtvaardige wereld.

Waar het gaat om het meten van veranderingen in cognitieve schema's is mogelijk ook de World Assumptions Scale (WAS) zoals ontwikkeld door Janoff-Bulman (1989; 1992) interessant. Dit instrument meet (negatieve) veranderingen in het beeld dat mensen over zichzelf en de wereld hebben als gevolg van traumatische gebeurtenissen. Van deze vragenlijst bestaat ook een Nederlandse vertaling (Denkers 1996). Een ander mogelijk interessant meetinstrument is de Post Traumatic Cognitions Inventory Scale (PTCI), ontwikkeld door Foa (1999). Ook hier gaat het om cognitieve factoren als een negatief zelfbeeld, negatieve beelden over de wereld en het zichzelf de schuld geven ('self blame') als gevolg van traumatische gebeurtenissen. Nadeel van beide schalen is dat zij gericht zijn op het meten van de gevolgen van traumatische gebeurtenissen. Of zij ook bruikbaar zijn als instrument om cognitieve veranderingen als gevolg van het strafproces te meten zou nader onderzocht moeten worden.

Met betrekking tot het meten van secundaire victimisatie in de zin van re-traumatisering zou aangesloten kunnen worden bij het onderzoek van Orth en Maercker (2004). Zij maken gebruik van de Impact of Event Scale-Revised (IES-R) voor het meten van de korte en lange termijn effecten van betrokkenheid bij de rechtszaak op de (toename van de) frequentie van posttraumatische stressreacties.

Daarnaast zouden, ervan uitgaand dat de tevredenheid van slachtoffers met het strafproces gerelateerd is aan het voorkomen van secundaire victimisatie, methoden om de tevredenheid van slachtoffers te meten een rol kunnen spelen. Daarbij is wel een aantal kritische opmerkingen te plaatsen. Zo is een interessant gegeven uit trauma onderzoek dat uit de meeste studies naar de effecten van zogenaamde *single session debriefings* naar voren komt dat pathologie met behulp van een dergelijke eenmalige interventie niet wordt voorkomen, terwijl de deelnemers meestal wel erg tevreden zijn (Kleber & Mittendorff 2000).

10.4 Risicoverhogende en beschermende factoren

De volgende vraag is welke factoren de kans op secundaire victimisatie vergroten (risico factoren) en welke factoren het risico hierop verminderen (beschermende factoren). Literatuur en focusgroepen geven hierop geen eenduidig antwoord. Wel komt een aantal elementen steeds naar voren, waarbij in grote lijnen een positieve 'score' hierop als beschermende factor wordt gezien en een negatieve als risicofactor:

- Procedurele rechtvaardigheid: op welke wijze is de beslissing tot stand gekomen? Doen de autoriteiten genoeg hun best om het recht te herstellen? Zijn beslissingen gebaseerd op feiten/informatie in plaats van meningen? In dit kader speelt ook de spanning tussen de belangen van de dader (presumptie van onschuld) en die van slachtoffer (twijfel aan diens geloofwaardigheid)
- Bejegening of interactionele rechtvaardigheid: wordt het slachtoffer bejegend op een respectvolle, correcte, neutrale (niet vooringenomen), vriendelijke en persoonlijke wijze?
- Participatie en procescontrole: heeft het slachtoffer een stem in het strafproces, wordt het slachtoffer erkend als bijzondere betrokkene in het strafproces, kan het een actieve rol spelen in het strafproces en wordt rekening gehouden met de wensen en belangen van het slachtoffer?
- Tevredenheid over de uitkomsten van het proces: is naar de ervaring van het slachtoffer recht gedaan? Dit hangt nauw samen met erkenning van het leed dat het misdrijf heeft aangericht, maar staat maar zeer beperkt in relatie tot de zwaarte van de straf

- Informatieverschaffing: is het slachtoffer geïnformeerd over zijn/haar positie als slachtoffer en getuige en wat hij of zij kan verwachten van het strafproces? Daarbij gaat het niet alleen om goed en tijdig informeren, maar vooral ook om vaak en herhaald informeren
- De aanwezigheid van juridische en psychologische bijstand. Bij juridische bijstand gaat het vooral om informatie aan het slachtoffer over zijn of haar rechten, het verloop van de strafzaak en verwarrende juridische taal, voorbereiding op wat hem of haar te wachten staat en het gevoel van het slachtoffer dat zijn of haar belangen (ook) worden verdedigd; bij psychologische bijstand vooral om de voorbereiding op en het volhouden van het strafproces, en het omgaan door het slachtoffer met zijn of haar ervaringen in het strafproces.
- Veiligheid, zowel in de zin van een veilige setting bij het verhoor, als in de zin van bescherming tegen intimidatie en bedreiging van het slachtoffer (en zijn of haar dierbaren)
- (Het bieden van) een steunende sociale context
- De lengte van het strafproces: een lange tijdsduur tussen aangifte en strafzaak wordt als risicoverhogend gezien.

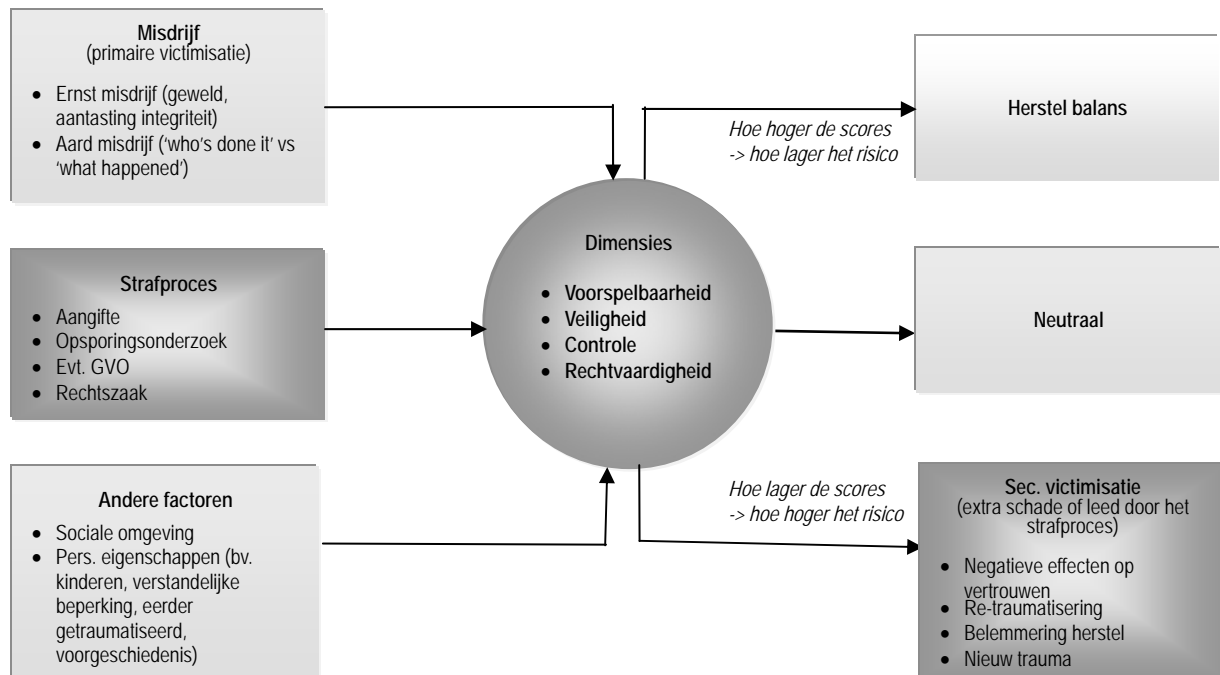
Tussen deze factoren bestaat geen scherpe scheidslijn. Deels overlappen ze elkaar en elementen die bij de ene auteur onder procedurele rechtvaardigheid worden geschaard, vinden we bij anderen terug onder bejegening (interactionele rechtvaardigheid), zoals bijvoorbeeld neutraliteit, of worden als aparte factor benoemd, zoals participatie.

Duidelijk is ook dat de vraag of secundaire victimisatie (in welke vorm dan ook) optreedt niet alleen heeft te maken met factoren binnen het strafproces zelf, maar ook met de (beleefde) ernst en de aard van het misdrijf en met factoren die gerelateerd zijn aan de persoon van het slachtoffer. Daarbij gaat het niet alleen om persoonlijke kenmerken van het slachtoffer (zoals leeftijd, sekse, de vraag of het slachtoffer al eerder getraumatiseerd is en psychologische eigenschappen, zoals veerkracht), maar ook om de sociale omgeving van het slachtoffer, zoals de aanwezigheid van een steunend sociaal netwerk. Met betrekking tot de aard van het misdrijf wordt het onderscheid tussen 'what happened' and 'who's done it' zaken genoemd. Bij het eerste type zaken staat de geloofwaardigheid van het slachtoffer direct op spel.

Deze conclusie sluit aan bij SCP onderzoek naar de gevolgen van misdrijven voor slachtoffers (Lamet e.a. 2009). Deze studie laat zien dat de gevolgen die een misdrijf heeft voor het slachtoffer niet alleen afhankelijk zijn van de kenmerken van het misdrijf, maar evenzeer van demografische en sociaaleconomische omstandigheden (waaronder de sociale omgeving van het slachtoffer) en psychologische eigenschappen van het slachtoffer zelf. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat deze factoren evenzeer een rol spelen bij secundaire victimisatie. Voor wat betreft de ernst en aard van het misdrijf concludeert dit onderzoek dat vooral misdrijven die zich afspelen binnen de persoonlijke levenssfeer van het slachtoffer een grotere impact lijken te hebben (Lamet e.a. 2009).

Centrale thema's die door alle genoemde factoren heen lopen zijn voorspelbaarheid, veiligheid, beheersbaarheid/controle en rechtvaardigheid. Deze vier begrippen komen zowel in de literatuur als in de focusgroepen steeds terug en kunnen ons inziens bij het begrijpen en voorkomen van secundaire victimisatie een verbindende en centrale rol spelen. Het belang hiervan wordt ondersteund vanuit de trauma theorie (o.a. Brewin 2001; Janoff Bulman 1989 en 1992; Foa 1999; Winkel 2007).

Op grond van bovenstaande bevindingen hebben we een model opgesteld dat kan helpen om secundaire victimisatie beter te begrijpen. In het model plaatsen we de vier bovengenoemde dimensies - voorspelbaarheid, veiligheid, beheersbaarheid/controle en rechtvaardigheid - centraal. Factoren die positief scoren op deze dimensies (d.w.z. bijdragen aan veiligheid, voorspelbaarheid, beheersbaarheid en rechtvaardigheid) vergroten de kans op herstel. Factoren die negatief scoren op de dimensies (d.w.z. bijdragen aan onveiligheid, onvoorspelbaarheid, onbeheersbaarheid en onrechtvaardigheid) vergroten het risico op extra leed en schade. Voor het strafproces betekent dit dat het risico op secundaire victimisatie groter is wanneer de strafprocedure laag (negatief) scoort op de dimensies voorspelbaarheid, veiligheid, beheersbaarheid en rechtvaardigheid. Wanneer het strafproces hoog scoort op de genoemde dimensies is de kans op secundaire victimisatie kleiner; of kan het strafproces wellicht zelfs positief bijdragen aan herstel. Denkend vanuit deze vier dimensies is het ook minder belangrijk hoe de door verschillende auteurs genoemde beschermende en risicofactoren precies gecategoriseerd worden.

Het model maakt tevens duidelijk dat de factoren die zich binnen het strafproces voordoen niet geïsoleerd staan. Ook andere factoren 'scoren' op de dimensies veilig of onveilig, voorspelbaar of onvoorspelbaar, et cetera. Het betreft dan vooral factoren die zijn gelegen in het delict (sommige delicten tasten bijvoorbeeld het gevoel van integriteit en veiligheid meer aan dan andere), de persoonlijke eigenschappen van het slachtoffer en de sociale omgeving. We gaan er van uit dat het uiteindelijke risico op secundaire victimisatie door al deze factoren wordt beïnvloed. Voor het strafproces is dit relevant, omdat het betekent dat sommige slachtoffers (gezien de aard van het delict, hun persoonlijke eigenschappen of omgevingsfactoren) extra kwetsbaar of vatbaar zijn voor secundaire victimisatie.

10.5 Vindt secundaire victimisatie van slachtoffergetuigen regelmatig plaats?

Hoewel verschillende onderzoekers het strafrechtstelsel als oorzaak van secundaire victimisatie noemen, is hier, zoals eerder geconstateerd, weinig onderzoek naar gedaan. Voor zover onderzoek is gedaan lijkt secundaire victimisatie zich vooral voor te doen in de vorm van negatieve psychologische effecten op het vertrouwen in een rechtvaardige wereld en in het rechtssysteem (Orth 2002). De studie van Orth en Maercker (2004) onder slachtoffers die aan PTSS lijden, laat geen relatie zien tussen het strafproces en re-traumatisering van de betrokken slachtoffers, dat wil zeggen de verergering (van de effecten) van het oorspronkelijk trauma door het misdrijf. Ook de meeste andere studies laten geen positief verband zien tussen het strafproces en de toename van posttraumatische stressreacties.

Op basis van de in het kader van dit onderzoek gehouden interviews met professionals en slachtoffers lijkt geconcludeerd te kunnen worden dat secundaire victimisatie van slachtoffers door het strafproces met enige regelmaat voorkomt. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat objectieerbare criteria om secundaire victimisatie vast te stellen ontbreken, en door sommige respondenten ook wordt gemist bij het beantwoorden van de vraag.

Het lijkt hierbij vooral te gaan om secundaire victimisatie in de zin van negatieve psychologische effecten op het vertrouwen in zichzelf, de toekomst, de wereld en het rechtssysteem en minder om re-traumatisering, hoewel het moeilijk is hier echt conclusies over te trekken. Het eerste is niet alleen schadelijk voor de betrokken slachtoffers maar raakt ook een publiek belang, *in casu* de bereidheid om (in de toekomst) aangifte te doen en mee te werken aan het strafproces. Wanneer het strafproces psychologische schade aan het slachtoffer toebrengt moet dat beschouwd worden als een ernstig ongewenst effect van het strafrechtstelsel.

M.b.t. re-traumatisering zijn twee opmerkingen te maken: enerzijds laat onderzoek naar de gevolgen van ernstige misdrijven zien dat een aanzienlijk deel van de slachtoffers te maken krijgt met post traumatische stressstoornissen (PTSS) als gevolg van het misdrijf (zie o.a. Orth en

Maercker 2004; Winkel 2007); anderzijds duiden de (schaarse) onderzoeken die wij hierover gevonden hebben op het ontbreken van een relatie tussen re-traumatisering en het strafproces (Orth en Maercker 2004). Gezien de redelijk grote groep slachtoffers die in beginsel het risico van re-traumatisering door het strafproces loopt, lijkt meer en nader onderzoek naar de relatie tussen re-traumatisering en het strafproces gerechtvaardigd.

Daarnaast wordt belemmering van herstel genoemd door de slachtofferondersteuners en komt dit ook in de interviews met slachtoffers naar voren. Voorbeelden zijn het uitstellen van behandeling van kinderen totdat het verhoor heeft plaatsgevonden en het niet aan verwerking toekomen zolang de strafzaak (die meerdere jaren kan duren) nog loopt. Victimisatie door een nieuw, tweede trauma veroorzaakt door het strafproces wordt door de respondenten slechts als uitzondering genoemd.

Daarnaast zijn drie andere bevindingen in dit kader relevant. Ten eerste dat het onderzoek van het Sociaal en Cultureel Plan Bureau laat zien dat juridisch ernstige misdrijven niet altijd ernstige gevolgen hebben en, omgekeerd, dat juridisch niet ernstige misdrijven soms ernstige gevolgen hebben (Lamet e.a. 2009). Dit pleit ervoor om eventueel vervolgd onderzoek naar secundaire victimisatie niet alleen op slachtoffers van juridisch ernstige delicten te richten. De in dit onderzoek ontwikkelde 'dimensies' zouden een goede indicatie kunnen geven voor wat door een slachtoffer als ernstig wordt ervaren. Zo lijken bijvoorbeeld de voorspelbaarheid van het misdrijf en de mate waarin het misdrijf het gevoel van veiligheid van het slachtoffer aantast indicatoren te zijn.

Ten tweede dat sommige groepen slachtoffers meer kwetsbaar zijn voor secundaire victimisatie dan andere. Daarbij gaat het niet alleen om kinderen en mensen met een verstandelijke beperking, maar ook om slachtoffers die kampen met taalkundige, culturele of taalkundige obstakels. Bovendien laat onderzoek zien dat PTSS niet alleen een gevolg is van trauma, maar ook een risicofactor vormt voor herhaald slachtofferschap (Winkel 2007; 2009). Dit speelt mogelijk ook een rol bij de kwetsbaarheid voor secundaire victimisatie. Ook dit vergt nader onderzoek.

Ten derde laat onderzoek zien dat het bij secundaire victimisatie niet alleen om bewust verlopende processen gaat, maar ook om onbewust verlopende processen kan gaan. Zo blijkt uit diverse studies die bij de politie zijn uitgevoerd, dat verhoorders (ook gespecialiseerde en getrainde rechercheurs) vaak twijfelen aan de geloofwaardigheid van slachtofferverklaringen op grond van de manier waarop die verklaring wordt afgelegd, waarbij non-verbale presentatie zelfs een sterker effect lijkt te hebben op de geloofwaardigheid van een verklaring dan de inhoud van die verklaring (Winkel & De Winter 1996; Winkel 1999). Op dergelijke onbewust werkende processen is in bredere zin vrij moeilijk greep te krijgen: het is uiterst lastig om de prevalentie daarvan te schatten met behulp van empirisch onderzoek.

10.6 De belangrijkste knelpunten met betrekking tot secundaire victimisatie

In het onderzoek hebben we onze respondenten gevraagd om uit eigen beweging de belangrijkste oorzaken te noemen van secundaire victimisatie. Deze zijn weergegeven in 10.6.2. Daarnaast is uit het onderzoek een groot aantal specifieke knelpunten en aandachtspunten naar voren gekomen. Wij beperken ons hier tot de grote lijnen en de opvallendste punten. We ordenen deze nu niet, zoals hiervoor, volgens de verschillende fases van het strafproces, maar volgens de dimensies voorspelbaarheid, controle (beheersbaarheid), veiligheid en rechtvaardigheid (10.6.3 t/m 10.6.6). Tot slot besteden we afzonderlijk aandacht aan de bijzondere positie van kinderen en verstandelijk beperkten (10.6.7).

10.6.1. Algemeen

Secundaire victimisatie komt volgens alle respondenten voor. Als belangrijkste oorzaken geven zij de dadergerichtheid van het strafproces, de lange duur, een koele of weinig invoelende bejegening, twijfel aan de geloofwaardigheid van het slachtoffer, de behandeling van het slachtoffer door de advocaat van de verdachte en onvrede met de uitkomst. Een goede uitleg, toegankelijkheid en aandacht voor de positie van het slachtoffer worden genoemd als beschermende factoren. Ook de mate van voorspelbaarheid wordt genoemd, zowel ten aanzien van het delict zelf (zo zijn de meeste mensen wel berekend op diefstal van hun fiets, maar niet op een verkrachting of roofoverval), als ten aanzien van het verloop van het strafproces ('weten wat je kunt verwachten'). Opvallend is dat vrijwel iedereen bij secundaire victimisatie aan zedendelicten en huiselijk geweld denkt.

10.6.2. Voorspelbaarheid

Bij voorspelbaarheid gaat het erom dat het slachtoffer weet wat het kan verwachten en zich daarop kan instellen. Het risico op schade is kleiner wanneer wat feitelijk gebeurt meer strookt met wat wordt verwacht.

Informatievoorziening

Met het oog op de voorspelbaarheid is een goede informatieverstrekking van belang. In de praktijk wordt vooral in de zaken waarin bij de politie een informatief gesprek plaatsvindt voorafgaand aan de aangifte veel informatie gegeven. Zo wordt het slachtoffer voorbereid op de gedetailleerde en kritische ondervraging die het zal moeten ondergaan bij het doen van aangifte, en later in de procedure bij de RC of ter zitting. Zowel slachtoffers als respondenten uit de strafrechtketen geven aan dat een emotioneel belastend verhoor veel beter te verdragen is wanneer het slachtoffer hierop is voorbereid, en ook weet waarom het nodig is dat gedetailleerde en kritische vragen worden gesteld. In een informatief gesprek worden ook de verwachtingen van het slachtoffer ten aanzien van het strafproces vaak besproken. In zaken waarin geen informatief gesprek plaatsvindt voor de aangifte is de informatievoorziening vaak minder, en zijn slachtoffers minder voorbereid op wat gaat komen in de procedure.

De informatie die slachtoffers bij de politie krijgen komt vaak allemaal ineens. Verschillende respondenten geven aan dat informatie meer gedoseerd zou kunnen worden, deels schriftelijk zou kunnen worden gegeven en waar nodig herhaald zou kunnen worden. Toegankelijkheid van de behandelend rechercheur, in de zin dat een slachtoffer kan bellen wanneer deze meer informatie wil, is hierbij ook van belang. Ook is het van belang dat niet alleen informatie wordt gegeven over de politiefase, maar ook over het verdere strafrechtelijk traject, zoals het verhoor bij de RC, en de duur van het proces. Daarnaast is het belangrijk voor slachtoffers om te weten dat de verdachte het volledige procesdossier onder ogen/in handen krijgt. Nu zijn zij zich daar vaak niet van bewust. Tenslotte wordt opgemerkt dat ook slachtoffers die geen aangifte doen, maar 'slechts' een verklaring afleggen ook informatie zouden moeten ontvangen over een eventuele strafzaak.

De informatievoorziening in de fase na de aangifte is in de richtlijnen over het algemeen goed geregeld. In de praktijk doen zich echter knelpunten voor. Hoewel er in de afgelopen jaren met de slachtofferloketten het nodige is verbeterd, komt het voor dat slachtoffers niet geïnformeerd worden over een schorsing van de voorlopige hechtenis, dat slachtoffers niet of te laat horen van een sepotbeslissing of de beslissing om een zaak af te doen door middel van een TOM-zitting, en dat niet alle slachtoffers wordt gewezen op de mogelijkheid van een slachtoffergesprek. Dit betekent dat de systemen bij het OM om het slachtoffer te informeren nog niet waterdicht zijn.

Verhoor bij de RC

In tegenstelling tot politie en Openbaar Ministerie hebben rechters en RC's weinig richtlijnen, protocollen of afspraken over het informeren van en omgaan met slachtoffers/slachtoffergetuigen. Zo is er geen uniforme manier waarop slachtoffergetuigen worden opgeroepen voor een verhoor, en is deze oproep ook niet toegesneden op de bijzondere positie van het slachtoffer als getuige. De gang van zaken bij het verhoor wordt door de RC zelf bepaald en is dus bij iedere RC anders. Dat maakt het voor slachtofferondersteuners moeilijk om slachtoffers goed voor te bereiden op wat zij kunnen verwachten. Het verhoor door de RC vindt meestal laat in het onderzoek plaats. Verschillende slachtoffers geven aan dat zij het wachten op het verhoor en tussen verhoren erg belastend vonden. Dit geldt ook voor het op het laatste moment uitstellen van het verhoor wegens tijdgebrek. Vanuit het oogpunt van de voorspelbaarheid zou het goed zijn wanneer slachtoffers in een vroeg stadium weten of en wanneer ze gehoord gaan worden, en dat niet wordt afgewacht tot de advocaat van de verdachte hiertoe het initiatief neemt. Dit raakt ook aan het gevoel van controle.

De lange duur

De lange duur van de strafprocedure, de onzekerheid over die duur, en onduidelijkheid over waarom het zo lang moet duren, wordt ook als knelpunt genoemd.

10.6.3 Controle

Bij controle of beheersbaarheid gaat het om de vraag in hoeverre het slachtoffer het gevoel heeft invloed te kunnen uitoefenen op de strafzaak. Dat begint bij de vraag of er een strafzaak komt,

maar gaat ook om invloed op onderdelen. Centraal staat of je als slachtoffer het gevoel hebt dat het 'jouw zaak' is; dat je serieus wordt genomen en er toe doet.

Wel of geen aangifte resp. vervolging

Het is niet altijd het slachtoffer dat bepaalt of er een strafzaak komt. De verschillen in de diverse aanwijzingen (zeden: in beginsel geen zaak als slachtoffer dat niet wil; huiselijk geweld: in beginsel ambtshalve vervolging als slachtoffer geen aangifte doet) komen ook terug in de praktijk. Daarbij lijken vooral zedenrechercheurs het belangrijk te vinden dat het slachtoffer zelf de keuze maakt, terwijl andere respondenten vaker de mogelijkheid open willen houden 'het algemeen belang' te laten prevaleren. Om een afgewogen beslissing te kunnen nemen over het al dan niet doen van aangifte moeten slachtoffers goed en objectief geïnformeerd worden over de consequenties van het doen van aangifte. In zedenzaken en mensenhandelzaken gebeurt dit in een informatief gesprek; in andere zaken komt de keuze om wel of niet aangifte te doen niet expliciet aan de orde.

Beslissingen over voorlopige hechtenis, vervolging en de wijze van afdoening

Bij het nemen van beslissingen over de voorlopige hechtenis, al dan niet vervolgen en de wijze van afdoening (zoals het afdoen via een TOM-zitting, snelrecht of een voeging *ad informandum*) wordt slechts in beperkte mate rekening gehouden met de belangen van het slachtoffer. Wanneer er al een belangenafweging wordt gemaakt, gebeurt dat meestal *in abstracto*, of op basis van signalen die het slachtoffer aan het OM heeft gestuurd; officieren van justitie nemen zelden tot nooit zelf het initiatief om bij het slachtoffer te informeren naar diens wensen. Slachtoffergesprekken vinden meestal vlak voor de zitting plaats en worden vooral gebruikt om het slachtoffer te informeren. Een slachtoffergesprek direct na binnenkomst van de zaak op het parket, waarbij ook wensen en verwachtingen van het slachtoffer worden besproken, vindt slechts bij uitzondering plaats.

Inzage in en afschrift van de eigen aangifte resp. het dossier

Vanuit het oogpunt van controle en het gevoel serieus te worden genomen is het voor slachtoffers belangrijk dat ze - al dan niet via hun advocaat - het dossier van 'hun zaak' mogen inzien, en minimaal hun eigen aangifte. De mogelijkheid dat het slachtoffer inzage in en afschrift van het strafdossier kan krijgen lijkt op papier goed geregeld; een slachtoffer die stelt zich als benadeelde partij te willen stellen heeft volgens de wet dit recht. In de praktijk blijkt echter standaard gebruik gemaakt te worden van de uitzonderingsbepaling op basis waarvan het OM inzage kan weigeren. Het standaard toepassen van deze uitzondering kan niet de bedoeling van de wetgever zijn geweest en past niet in de gedachten achter de nieuwe wet, waarin het recht op inzage en afschrift stevig wordt verankerd. Soms krijgen slachtoffers ook geen inzage/afschrift wanneer zij beklag indienen tegen een besluit tot niet (verdere) vervolging of wanneer de verdachte hoger beroep heeft ingesteld. Door slachtofferondersteuners en slachtoffers wordt het niet mogen inzien van het dossier als groot knelpunt gezien. Het geen inzage krijgen in het strafdossier plaatst slachtoffers buiten het strafproces: het gaat over hen, maar zij mogen het dossier niet lezen. Daarentegen wordt door veel respondenten uit de strafrechtketen het belang van het mogen inzien van het strafdossier niet zo gezien, dan wel niet zo belangrijk gevonden (zie ook 10.7.3, belangenafweging).

Verschoningsrecht?

Van een van de respondenten kwam de suggestie slachtoffergetuigen een verschoningsrecht te geven ten aanzien van het beantwoorden van vragen, vergelijkbaar met het verschoningsrecht van familieleden van de verdachte. Daarmee kan het slachtoffer bepalen hoever de vragen mogen gaan. Verwacht mag worden dat de meeste slachtoffers willen getuigen (ze hebben immers ook aangifte gedaan) en dus de meeste vragen zullen beantwoorden. Door hen de mogelijkheid te bieden sommige vragen niet te beantwoorden zou je hen echter een zekere controle kunnen geven en het gevoel kunnen verminderen om aan de grillen van de advocaat van de verdachte te zijn overgeleverd.

Slachtofferadvocaat

Veel respondenten noemen het hebben van een eigen slachtofferadvocaat als manier om het gevoel van controle te vergroten: iemand die de taal spreekt, jouw belangen in de gaten houdt en voor je op kan komen. Dit vermindert het gevoel 'overgeleverd' te zijn aan een apparaat dat voor de meeste mensen onbekend is en waarvan zij de regels niet kennen.

10.6.4 Veiligheid

Veiligheid betreft zowel de fysieke veiligheid, als een sociaal/emotioneel veilige omgeving. Van fysieke onveiligheid kan sprake zijn wanneer het slachtoffer bang is voor represailles van de kant van de dader of voor confrontatie met de dader. Bij emotionele of sociale veiligheid gaat het vaak om de persoonlijke integriteit. Deze kan worden aangetast wanneer de privacy van het slachtoffer wordt geschonden, wanneer het niet fatsoenlijk wordt behandeld, of wanneer diens geloofwaardigheid en oprechte bedoelingen in twijfel worden getrokken.

Plaats van aangifte

Hoewel er geen juridische grond voor is, worden slachtoffers die aangifte willen doen in de praktijk soms toch verwezen naar het politiebureau van de plaats delict, ook wanneer ze zich in die plaats onveilig voelen.

Geheimhouding adres- en persoonlijke gegevens

Geheimhouding van adres- en persoonlijke gegevens is voor slachtoffers een belangrijk punt. In de praktijk worden niet alle slachtoffers gewezen op de mogelijkheid van domiciliekeuze en komen adresgegevens ondanks de domiciliekeuze soms toch in het dossier terecht. Ook blijken slachtoffers zich er lang niet altijd bewust van te zijn dat alle informatie die bij de politie terecht komt in het dossier komt, en dat de verdachte toegang heeft tot dit volledige dossier.

Informatie opvragen bij derden

Hoewel in ieder geval een aantal zedenrechercheurs zich bewust is van het feit dat informatie vragen ook informatie geven is, en dat dit consequenties kan hebben voor de veiligheid van slachtoffers, wijzen slachtofferondersteuners erop dat dit ook erg mis kan gaan, bijvoorbeeld bij slachtoffers van mensenhandel. Ook meisjes en vrouwen in families waarin er een belangrijke rol speelt lopen extra veiligheidsrisico's wanneer informatie naar buiten komt.

Het opvragen van informatie bij artsen en hulpverleners van het slachtoffer levert in de praktijk de nodige problemen op. Vooral de slachtofferondersteuners wijzen op het belang van een betere afstemming met het slachtoffer welke informatie opgevraagd zal worden. Zij bepleiten het actief informeren van slachtoffers over het feit dat de opgevraagde informatie opgenomen zal worden in het dossier en daarmee kenbaar zal zijn voor de verdachte. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door niet bij het intakegesprek of de aangifte een machtiging tot het opvragen van informatie door het slachtoffer te laten tekenen, maar op het moment dat informatie opgevraagd moet worden dit expliciet met het slachtoffer te bespreken en hiervoor gericht toestemming te vragen.

Verhoor RC en ter zitting; behandeling door de advocaat van de verdachte

Emotionele en sociale onveiligheid komt in het strafproces veelvuldig voor. Kritieke punten daarbij zijn verhoorsituaties, waarin slachtoffers gedetailleerd zeer persoonlijke, bij zedenzaken vaak intieme, zaken moeten vertellen, en waarin zij kritisch ondervraagd worden. De ondervraging door de advocaat van de verdachte tijdens het verhoor bij de RC of op zitting wordt hierbij door vrijwel alle respondenten als grootste knelpunt benoemd. Advocaten van de verdachte zijn er volgens het merendeel van de geïnterviewden vaak op uit het slachtoffer onderuit te halen om zo de zaak te kunnen winnen. Uit het onderzoek blijkt ook dat goede en realistische informatie vooraf over het verhoor (voorspelbaarheid) een verhoor voor het slachtoffer beter verdraagbaar kan maken, hoewel het ook dan een grote belasting blijft. Deze informatie wordt in zeden- en mensenhandelzaken doorgaans gegeven in het informatieve gesprek bij de politie. Daarbij wordt altijd ingegaan op het verhoor door de politie (aangifte), maar op het verhoor van de advocaat van de verdachte bij de RC vormt het informatieve gesprek niet altijd een adequate voorbereiding.

Vorbereiding op het verhoor

De vraag wie het slachtoffer zou moeten voorbereiden op het verhoor bij de RC of op de zitting wordt niet eenduidig beantwoord. Veel rechters en RC's verwijzen naar de officier van justitie. Officieren hebben echter een uiteenlopende taakopvatting waar het gaat om het voorbereiden van slachtoffergetuigen op een verhoor. Sommigen willen principieel geen contact hebben met getuigen voordat zij hun verklaring afleggen, anderen zien het wel expliciet als hun taak om het slachtoffer voor te bereiden. Slachtoffers geven aan het zeer te waarderen als ze het gevoel hebben dat de officier geïnteresseerd in hen is en voor hen opkomt.

De meeste respondenten geven aan dat een eigen advocaat van het slachtoffer een belangrijke rol

kan spelen in het voorbereiden van het slachtoffer op het verhoor. Over de vraag of het slachtoffer en diens advocaat bij die voorbereiding gebruik zouden moeten kunnen maken van de aangifte en het strafdossier verschillen de meningen. Ook over de aanwezigheid van een slachtofferadvocaat bij het verhoor bij de RC zijn de meningen verdeeld. Daar waar dit gebeurt lijken de ervaringen positief.

Rondom de zitting: erkenning aanwezigheid en confrontatie met de verdachte

Rechters geven aan niet altijd te weten of het slachtoffer aanwezig is op de zitting als deze zich niet stelt als benadeelde partij of gebruik maakt van het spreekrecht. Voor slachtoffers is het belangrijk dat hun aanwezigheid erkend wordt.

Rondom de zitting wil er nog wel eens wat fout gaan, slachtoffer en verdachten moeten bijvoorbeeld in dezelfde wachtkamer wachten of worden in de zittingszaal naast elkaar gezet. Twee slachtoffers vertellen dat zij rondom of op de zitting geïntimideerd zijn door de verdachte of familie zonder dat de rechter hierin ingreep. Een van hen zegt daarbij dat zij het bijzonder onveilig vond dat haar advocaat bij de zitting niet naast haar mocht zitten. Dit komt hun gevoel van veiligheid niet ten goede.

10.6.5 Rechtvaardigheid

Bij rechtvaardigheid gaat het erom dat het slachtoffer het gevoel heeft dat zij of hij rechtvaardig wordt behandeld en dat recht wordt gedaan.

Verwachtingenmanagement

Met het oog op de rechtvaardigheid is het van belang dat slachtoffers een reëel beeld hebben van de strafprocedure, de haalbaarheid van de zaak en de te verwachten uitkomst. Wanneer de verwachtingen te hoog gespannen zijn is de kans op teleurstelling en aantasting van het rechtvaardigheidsgevoel groot. Ook hiervoor is een informatief gesprek voorafgaand aan de aangifte van belang.

Onevenwichtigheid tussen positie verdachte en slachtoffers

Uit de gesprekken met slachtofferondersteuners en slachtoffers komt naar voren dat veel slachtoffers het verschil in positie tussen verdachte en slachtoffer als (uiterst) onrechtvaardig ervaren. Zij hebben het gevoel dat de verdachte alle rechten heeft en zij geen. Dit doet zich bijvoorbeeld gelden bij het geen kopie (kunnen) krijgen van hun eigen aangifte, al dan niet via hun advocaat. Slachtoffers ervaren het als onrechtvaardig dat zij hun eigen verhaal niet mogen lezen, terwijl de verdachte het wel heeft. Ook het gevoel dat de verdachte van alles over hen mag zeggen, maar zij niets over de verdachte speelt hier.

Gevolgen van het delict voor het slachtoffer

Onderzoek naar de gevolgen die het delict heeft voor het slachtoffer maakt niet standaard deel uit van het strafrechtelijk onderzoek. De gevolgen komen eigenlijk alleen in beeld wanneer dit voor de delictomschrijving relevant is (bijvoorbeeld ernstig letsel), of wanneer het slachtoffer gebruik maakt van slachtofferverklaring of spreekrecht. Een respondent doet de suggestie om standaard onderzoek te doen naar de gevolgen die het delict voor het slachtoffer heeft gehad. Dit is relevante informatie, bijvoorbeeld voor de strafmaat. Verwijzing naar de gevolgen in het vonnis kan ook bijdragen aan het gevoel dat recht is gedaan.

Motivering van het vonnis

Met het oog op het rechtvaardigheidsgevoel van het slachtoffer is het in zijn algemeenheid van belang strafvonnissen steeds goed te motiveren, en in de motivering waar mogelijk op een respectvolle manier aandacht te besteden aan het slachtoffer. Dit geldt ook bij een vrijspraak, en ook ten aanzien van de vordering benadeelde partij.

Uitkomst van de strafzaak

Dat een verdachte door te weigeren zich psychologisch te laten onderzoeken oplegging van tbs onmogelijk maakt, kan door slachtoffer als onrechtvaardig worden ervaren. Slachtoffers geven aan niet alleen een hoge (gevangenis)straf van belang vinden, maar juist (ook) het voorkomen van herhaling.

10.6.6 Kinderen en verstandelijk beperkten

Ten aanzien van kinderen en verstandelijk beperkten doet zich een aantal extra knelpunten voor. Zo komt het in de praktijk voor dat wordt gezegd dat kinderen niet met ouders of hulpverleners mogen praten over het gebeurde voordat een verhoor heeft plaatsgevonden. Ook wanneer het kind daaraan wel behoefte heeft en/of therapie nodig is.

Daarnaast is de regelgeving met betrekking tot het verlenen van toestemming voor een verhoor/onderzoek van kinderen door de ouders die het gezag hebben niet duidelijk. De algemene regels uit het BW veronderstellen dat beide ouders toestemming moeten geven; de richtlijnen met betrekking tot het studioverhoor spreken over toestemming van een ouder. In de praktijk lijkt hier niet eenduidig mee te worden omgegaan.

Kritische opmerkingen worden gemaakt over het uitgangspunt dat een kind slechts eenmaal gehoord mag worden. Zowel vanuit de praktijk als vanuit deskundigen zijn er signalen dat er geen noodzaak is voor deze beperking, terwijl deze beperking wel meebrengt dat zaken 'sneuvelen' omdat kinderen bij een eerste verhoor vaak nog niets durven te vertellen. Kritische opmerkingen zijn er ook over de lengte van het verhoor en (het gebrek aan) voorbereiding van kinderen hierop. Als *good practice* wordt verwezen naar de praktijk in de Verenigde Staten.

Ook wordt opgemerkt dat kinderen zelf nu weinig controle hebben over het proces, terwijl het wel over hen gaat. Aan kinderen zou bijvoorbeeld toestemming gevraagd kunnen worden voor het opnemen van het verhoor en zij zouden gewezen kunnen worden op het verschoningsrecht.

Tenslotte spreekt een aantal deskundigen hun zorgen uit over het horen van verstandelijk beperkten: zij wijzen erop dat het belangrijk is dat dit gebeurt - en blijft gebeuren - door, of in samenwerking met mensen die daar in getraind zijn, of dat nu speciaal opgeleide rechercheurs zijn, of rechercheurs in samenwerking met deskundigen.

10.7 Belangenafweging en vermindering van secundaire victimisatie

De laatste vraag is of de verschillende actoren in het strafproces een bewuste afweging maken van de belangen van het slachtoffer, respectievelijk of zij proberen secundaire victimisatie bewust te vermijden (in het algemeen, en in het bijzonder tijdens de getuigenverhoren). Hieronder maken we eerst enkele concluderende opmerkingen over de visie op de positie van het slachtoffer in het strafproces en de houding van de verschillende actoren ten opzichte van het beschermen van het slachtoffer tegen secundaire victimisatie. Wij achten het aannemelijk dat deze visie mede bepaalt hoe men aankijkt tegen de vermijdbaarheid van secundaire victimisatie, en de vraag of en hoe belangen worden gewogen. Daarna gaan we in op de belangenafweging.

10.7.1 Visie op de positie van het slachtoffer in het strafproces

Over de positie van het slachtoffer wordt vooral door het OM en de rechterlijke macht zeer uiteenlopend gedacht, variërend van 'het is goed zo' tot 'het moet anders'. De meeste professionals zien geen probleem in de schijnbare tegenstelling om zowel de verdachte voor onschuldig houden als de aangever voor slachtoffer. Dat hoort bij hun professionele neutraliteit. Toch merken relatief veel respondenten op dat zij er de voorkeur aan geven om van aangever te spreken in plaats van slachtoffer: dat ben je pas het bewezen is. Men realiseert zich duidelijk niet dat dit op gespannen voet staat met de nieuwe Wet versterking positie slachtoffers, waarin een met de 'onschuldpresumptie' voor daders vergelijkbare presumptie voor slachtoffers wordt ingevoerd: een slachtoffer moet als slachtoffer worden beschouwd totdat het tegendeel komt vast te staan. Alle respondenten zijn het erover eens dat de waarheidsvinding voorop staat. Dat vereist een kritische houding. Sommige respondenten geven expliciet aan dat zij die kritische houding voorop zetten, anderen waarschuwen dat dit niet in wantrouwen mag omslaan.

De eigen taakopvatting ten opzichte van slachtoffers loopt sterk uiteen. Waar de een het tot zijn taak rekent om (ook) de belangen van het slachtoffer te beschermen, is de ander van mening dat dit buiten zijn taken valt. De RC's en rechters verwijzen hiervoor vaak naar het OM, maar de officieren zelf verschillen daarover van mening. De meeste RC's en rechters vinden wel dat zij een taak hebben in het beschermen van slachtoffergetuigen tijdens het verhoor, m.n. tegen

intimiderende vragen (al is het maar vanuit het perspectief van waarheidsvinding), maar de mate waarin zij aangeven dit te doen verschilt sterk.

Wat opvalt is dat daar waar politie en Openbaar Ministerie nog een gemeenschappelijke basisvisie hebben op slachtofferzorg, welke is neergelegd in richtlijnen en aanwijzingen, deze gedeelde visie bij de rechterlijke macht ontbreekt. Tussen RC's en rechters lijkt de discussie over de positie van slachtoffers en de eigen rol op dat gebied ook niet of nauwelijks te worden gevoerd. Ieder heeft zijn/haar eigen opvattingen en zijn/haar eigen manier van omgaan met slachtoffers.

10.7.2 Belangenafweging

De vraag of alle respondenten zich in hun werk steeds bewust zijn van de belangen van slachtoffers is op basis van dit onderzoek moeilijk te beantwoorden. Desgevraagd kunnen de respondenten belangen benoemen, en aangeven of ze daar al dan niet rekening mee houden. Onze indruk daarbij is dat niet alle respondenten zich bij al hun beslissingen rekenschap geven van slachtofferbelangen. Zeker in situaties waar geen expliciete beslissing wordt genomen maar het proces 'zijn gang gaat' lijkt dit nauwelijks of niet het geval te zijn. Als er rekening wordt gehouden met slachtofferbelangen, gebeurt dat in grote lijnen omdat het in richtlijnen is voorgeschreven, omdat het slachtoffer een bepaald verzoek doet of omdat men een eigen beeld heeft van wat in het belang van het slachtoffer is. Vrijwel nooit neemt de betrokkene het initiatief om het slachtoffer zelf in de belangenafweging te betrekken.

Uit de interviews komt naar voren dat slachtofferbelangen vooral worden meegewogen wanneer deze niet teveel kosten en niet strijdig zijn met de belangen van verdachte of het belang dat het strafproces tot een goed einde wordt gebracht (het strafrechtelijk belang). Op al deze drie afwegingen gaan we hieronder kort in.

Slachtofferbelangen

Hoewel sommige professionals binnen het strafrecht slechts zeer beperkt ruimte zien voor het rekening houden met de belangen van slachtoffers, zijn de meeste geïnterviewde professionals best bereid dit tot op zekere hoogte te doen. Vooral wanneer het gaat om belangen van slachtoffers die niet ten koste gaan van belangen van anderen, is die bereidheid wel aanwezig. Maar het gaat niet vanzelf. Uit het verkennend onderzoek komt naar voren dat het nadenken over de belangen van slachtoffers en het rekening houden met deze belangen geen automatisme is voor de meeste (geïnterviewde) actoren in de strafrechtketen. Een voorbeeld is het oproepen van slachtoffers voor een getuigenverhoor: dit gebeurt veelal door een dagvaarding of door een op dwingende toon gestelde brief. RC's erkennen dat deze dwingende manier van oproepen kan bijdragen aan secundaire victimisatie. Toch wordt er vrijwel nergens de afweging gemaakt om te investeren in een manier waarop slachtoffers op een wat vriendelijker wijze opgeroepen zouden worden, ondanks het feit dat dit op geen enkele manier ten koste gaat van andere belangen.

In een enkel geval gaat het rekening houden met belangen van het slachtoffer wel ten koste van andere belangen, met name die van de verdachte of die van het strafproces als zodanig. Een voorbeeld is het afzien van een verhoor vanwege de schadelijkheid hiervan voor het betrokken slachtoffer met als consequentie dat de zaak wordt geseponeerd of vrijspraak volgt.

Het belang van de verdachte

Afweging van de belangen van het slachtoffer ten opzichte van de belangen van de verdachte vindt in zoverre plaats dat aan de verdachte de eis wordt gesteld zijn belangen te onderbouwen en te concretiseren. Zolang de verdachte dat niet doet, en er dus (nog) geen sprake is van een gerechtvaardigd belang maar slechts van een 'gesteld belang', is een aantal officieren van justitie en met name een aantal RC's geneigd de belangen van het slachtoffer in voorkomende gevallen zwaarder te laten wegen. Dit is onder meer aan de orde bij de vraag of een slachtoffer bij de RC gehoord moet worden. Zowel officieren van justitie als RC's wegen deze belangen soms op verzoek van het slachtoffer, maar ook vaak op eigen initiatief.

Echter, zodra de verdachte zijn belang (minimaal) kan onderbouwen, blijkt dat belang voor vrijwel alle respondenten in het onderzoek maatgevend: indien aan dat belang niet tegemoet wordt gekomen zal de strafzaak immers kunnen 'sneuelen'. Daarmee gaat het niet meer over het belang van de verdachte (het sneuelen van de strafzaak kan immers wel in diens belang worden geacht), maar op het belang dat we het strafrechtelijk belang hebben genoemd.

Het strafrechtelijk belang

Het belang van de verdachte gaat in ons systeem uiteindelijk boven het strafrechtelijk belang: wanneer het gerechtvaardigd belang van de verdachte is geschonden, sneuvelt de strafzaak. Vraag is of hetzelfde niet ook zou moeten gelden voor het gerechtvaardigde belang van het slachtoffer. Het belang van het slachtoffer zal vaak samenlopen met het strafrechtelijk belang: het slachtoffer zal immers vaak willen dat de strafzaak doorgang vindt en het recht zijn loop heeft. Het is echter denkbaar dat de schade die het slachtoffer door het strafproces lijdt, of dreigt te gaan lijden, niet opweegt tegen dit strafrechtelijk belang en dat de strafzaak voor het slachtoffer meer kwaad doet dan goed. Weegt in zo'n geval het belang van het slachtoffer op tegen het belang van de strafzaak? Deze belangenafweging blijkt maar zeer beperkt gemaakt te worden. Uit dit verkennende onderzoek blijkt dat deze afweging eigenlijk alleen bij de politie wordt gemaakt, en dan nog slechts bij zeden- en mensenhandelzaken, waar in de geldende aanwijzingen bij de instructies voor het informatieve gesprek expliciet wordt ingegaan op het afwegen van de consequenties van het doen van aangifte. Is de zaak eenmaal ingezonden door de politie, dan is er sprake van een rijdende trein en vindt er - enkele uitzonderingen daargelaten - geen afweging meer plaats tussen enerzijds een mogelijk belang van het slachtoffer om niet langer te lijden hebben van de strafzaak, en anderzijds het belang van de strafzaak zelf.

10.8 Slotconclusie

De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat secundaire victimisatie van slachtoffergetuigen door het strafproces met enige regelmaat voorkomt. Daarbij lijkt het vooral te gaan om negatieve effecten op het vertrouwen van het slachtoffer in zichzelf, de toekomst, de wereld en het rechtssysteem, en in mindere mate om re-traumatisering, dat wil zeggen verergering van de post traumatische stressreacties als gevolg van het oorspronkelijk misdrijf bij slachtoffers die aan PTSS lijden. Slachtofferondersteuners noemen daarnaast secundaire victimisatie in de vorm van belemmering van herstel; dit komt ook in de interviews met slachtoffers naar voren. Extra schade door een nieuw, tweede trauma veroorzaakt door het strafproces wordt slechts bij uitzondering genoemd.

Secundaire victimisatie speelt niet alleen bij het verhoor van het slachtoffer als getuige door de RC of op de zitting. Ook de onevenwichtigheid tussen de positie van de verdachte en die van het slachtoffer, de lange duur van het strafproces, gebrek aan informatie, bejegeningfactoren en onvrede met de uitkomst spelen een rol.

Centrale begrippen bij het voorkomen van secundaire victimisatie lijken voorspelbaarheid, controle/beheersbaarheid, veiligheid en rechtvaardigheid te zijn. Hoe hoger het strafproces hierop 'scoort', hoe kleiner de kans op secundaire victimisatie. Of het slachtoffer daadwerkelijk extra schade of leed ondervindt door het strafproces hangt echter niet alleen af van factoren binnen het strafproces, maar ook van de ernst en aard van het misdrijf, persoonlijke kenmerken van het slachtoffer en de sociale context. Ook deze factoren 'scoren' op de dimensies veilig of onveilig, voorspelbaar of onvoorspelbaar, et cetera. Bij persoonlijke kenmerken gaat het dan vooral om kenmerken die de behoefte aan voorspelbaarheid, veiligheid etc. groter kunnen maken, zoals eerdere traumatische ervaringen of een verstandelijke beperking. Voor het strafproces is dit relevant, omdat het betekent dat sommige slachtoffers (gezien de aard van het delict, hun persoonlijke eigenschappen of omgevingsfactoren) extra kwetsbaar of vatbaar zijn voor secundaire victimisatie.

Vanuit het oogpunt van voorspelbaarheid vormen vooral de informatievervalsing aan slachtoffers, de gang van zaken rondom het verhoor bij de RC of op de zitting en de lange duur van het strafproces knelpunten. Gebrek aan controle speelt vooral ten aanzien van beslissingen met betrekking tot vervolging, voorlopige hechtenis en de wijze van afdoening. De wensen en belangen van het slachtoffer spelen hierin slechts zeer beperkt een rol. Een duidelijk knelpunt vormt het verkrijgen van een afschrift van/inzage in de eigen aangifte en het strafdossier, al dan niet via de slachtofferadvocaat. Knelpunten met betrekking tot veiligheid zijn de keuze voor de plaats waar de aangifte wordt opgenomen, de geheimhouding van adres- en persoonlijke gegevens, het opvragen van informatie bij derden, met name het feit dat het slachtoffer zich er van bewust moet zijn dat alle informatie in het dossier wordt opgenomen en dus kenbaar is voor de verdachte, en het verhoor bij de RC of ter zitting, en dan vooral de behandeling door de advocaat van de verdachte. Ook is onduidelijk bij wie de verantwoordelijkheid ligt voor de voorbereiding van het slachtoffer op het verhoor en willen er nog wel eens dingen fout lopen rondom de zitting, zoals slachtoffers en

verdachten die bij elkaar in de wachtkamer of naast elkaar in de zittingszaal worden geplaatst. Waar het gaat om rechtvaardigheid ervaren slachtoffers vooral de onevenwichtigheid in de positie van verdachte en slachtoffer als onrechtvaardig: naar hun gevoel heeft de verdachte alle rechten en zij niets. Hieronder valt ook het gegeven dat de verdachte toegang heeft tot het gehele strafdossier met alle informatie over het slachtoffer, terwijl het slachtoffer vaak niet eens de eigen aangifte krijgt. Andere punten vanuit het perspectief van rechtvaardigheid zijn een goede motivering van het vonnis, hetgeen nu vaak ontbreekt - als slachtoffers het vonnis al krijgen -, en de uitkomst van de strafzaak. Met betrekking tot dit laatste valt op dat alle geïnterviewde slachtoffers het voorkomen van herhaling als belangrijk element noemen.

Over de positie van het slachtoffer in het strafproces denken vooral officieren van justitie, RC's en rechters zeer verschillend, variërend van 'het is goed zo en moet zo blijven' tot 'het moet anders'. Men lijkt zich nauwelijks bewust te zijn van de implicaties van de nieuwe Wet versterking positie slachtoffers. Dit geldt vooral waar het gaat om de invoering van een met de 'onschuldpresumptie' voor de daders vergelijkbare presumptie voor slachtoffers: een slachtoffer moet als slachtoffer worden beschouwd totdat het tegendeel komt vast te staan. Ook de opvattingen over de eigen taak met betrekking tot de bescherming van de belangen van het slachtoffer lopen zeer uiteen. Een gedeelde visie hierop lijkt vooral bij de rechtelijke macht te ontbreken. Over het algemeen zijn de verschillende respondenten wel bereid om de belangen van het slachtoffer mee te wegen. Dit gaat echter niet vanzelf. De indruk bestaat dat niet alle respondenten zich bij hun beslissingen steeds bewust zijn van slachtofferbelangen. Vrijwel nooit nemen respondenten het initiatief om het slachtoffer zelf in de belangenafweging te betrekken. Slachtofferbelangen worden vooral meegenomen zolang zij niet te veel kosten en niet strijdig zijn met de belangen van de verdachte of van het strafproces.

Tenslotte valt op dat nauwelijks (empirisch) onderzoek is gedaan naar secundaire victimisatie van slachtoffers als gevolg van het strafproces. Voor eventueel vervolgonderzoek is van belang dat dit zich niet alleen zou moeten richten op slachtoffers van juridisch ernstige delicten en dat bijzondere aandacht wordt besteed aan groepen die extra kwetsbaar zijn voor secundaire victimisatie. Hierbij gaat het niet alleen om kinderen en mensen met een verstandelijke beperking, maar ook om groepen die om andere redenen extra kwetsbaar zijn voor secundaire victimisatie.